

Володимир Лоцицький

НАЦІОНАЛЬНИЙ АРХІВНИЙ ФОНД ЯК СКЛАДОВА ЧАСТИНА ІНФОРМАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ СУСПІЛЬСТВА

Однією з найважливіших складових частин інформаційних ресурсів, поза сумнівом, є архівні документи, Національний архівний фонд України. За своєю кількістю, інформаційною місткістю, унікальністю вони перевищують усі інші частини, і це стає все більш зрозумілим у суспільстві.

У нашому ставленні до НАФ України як найважливішої частини інформаційних ресурсів є дві взаємопов'язані проблеми: збереження та використання.

Збереженість архівних документів є однією з першочергових турбот Головархіву України як органу державного управління, який відповідає за НАФ України. У сучасних умовах фінансової скрути ми приділяємо цій ділянці серйозну увагу. Лише два приклади: участь архівних установ у створенні проекту Закону України «Про Національну програму зберігання бібліотечних та архівних фондів», над якою разом з головною організацією – Міністерством культури України – активно працює Головархів України, намагаючись включити до неї максимум реальних заходів щодо поліпшення умов зберігання архівних документів. Другий приклад стосується громадського огляду стану збереженості документів НАФ України в державних архівах. Ця масштабна акція проводилась впродовж 1995-1997 рр., і наочно свідчила, що від здійснення на належному рівні комплексу організаційних, науково-методичних, практичних заходів і робіт щодо створення оптимальних умов зберігання документів, поліпшення їх фізичного стану залежить збереженість усього комплексу документальних джерел з історії нашого народу, такі заходи є запорукою широкого використання інформаційних скарбів, що містяться в архівних документах.

Основними завданнями огляду, що проводився за ініціативою Головархіву України, були всебічне вивчення фактичного стану збереженості документів, вироблення конкретних пропозицій і здійснення практичних заходів щодо усунення виявлених недоліків та поліпшення умов зберігання документів. І можна констатувати, що завдяки, в першу чергу, ініціативності та наполегливості архівістів, увазі місцевих органів влади до проблем архівної справи така мета була досягнута. Огляд дозволив домогтися конкретних позитивних зрушень у процесі забезпечення належних умов зберігання документів, певного зміцнення матеріально-технічної бази архівів.

Звичайно, ми не можемо забувати і окремих прикритих фактів крадіжки, нищення архівних документів, а також незадовільні умови їхнього зберігання в окремих державних архівах. Найбільш кричущі факти такого роду маємо в Держархіві Закарпатської області. Але, водночас, вживаються всі заходи щодо недопущення таких неприпустимих явищ.

Іншою проблемою є використання інформаційних ресурсів суспільства, в першу чергу Національного архівного фонду, в інтересах наших сучасників. Проте введення як ретроспективних, так і поточних документів до соціального обігу є складною і багатоаспектною методологічною проблемою. Її вирішення залежить від розробки єдиної державної та науково-організаційної стратегії в галузі створення уніфікованих класифікаційних систем документальної інформації; єдиних галузевих стандартів описування складу та змісту архівних і рукописних документів або їх окремих груп; технічних, технологічних, лінгвістичних та організаційних засад інтеграції інформаційного потенціалу національного документального фонду України в традиційних архівних та комп'ютерних системах загальнонаціонального рівня.

Процес введення архівних документів до наукового, суспільного, соціально-правового обігу містить в собі кілька важливих аспектів. Перший з них – це фізичний доступ до документів, тобто ознайомлення з первинним документом безпосередньо (у читальному залі архіву, на виставці документів або в інший спосіб) завдяки організації документів у певні архівні системи (фонди, колекції, архівосховища). Другий – інтелектуальний доступ до інформації про документ здійснюється вже не безпосередньо, а через отримання інформації про документ або ж про інформацію, що міститься в ньому, через документи вторинного рівня – науково-довідковий апарат архівів (путівники, довідники, реєстри, каталоги, покажчики), інші інформаційні видання, публікації усіх видів окремими збірниками, у пресі; одержання з інформації засобами радіо та телебачення, через комп'ютерні програми. Третій – соціально-правовий доступ, являє собою оприлюднення інформації, що міститься в архівних документах, з метою захисту законних інтересів і прав громадян, в першу чергу постраждалих від війни, репресій тоталітарних режимів, депортованих тощо. Зрозуміло, що тут принцип організації документної інформації є вже іншим – за документальними архівними інформаційними системами, створеними як своєрідна надбудова над самими архівними документами.

Така система у традиційному вигляді – каталогів, реєстрів, покажчиків і т.п. – є неціннім внеском архівістів в інформаційні ресурси суспільства. Лише завдяки цим пошуковим даним мільйони людей отримали підтвердження своїх соціальних прав на одержання пенсій, компенсаційних виплат тощо. Архівісти постійно працюють над вдосконаленням таких пошукових засобів. Нещодавно колегія Головархіву України прийняла рішення про складання Програми підготовки державними архівами путівників, довідників та інших інформаційних посібників про склад і зміст

I. Архівна справа: історія та сучасність

Національного архівного фонду України. Головним завданням цієї програми є створення кожного державним архівом високоінформаційного публікаційного, системи міжархівних та міжфондових показників, які б аналізували архівну інформацію не лише за місцем її зберігання, а й за предметно-тематичною ознакою.

Надзвичайно важливим залишається здійснення традиційних форм публікації архівних джерел, що є досконалою формою ознайомлення користувачів НАФ України з первинним документом. Тому краще потрібна програма публікації джерел з історії України, причому із статусом якщо не національної, то хоча б галузевої. Лише в цьому випадку прийняття її буде виправдане.

Питання фізичного доступу до документів у розрізі національних інформаційних ресурсів має ще один важливий аспект. Йдеться про зняття необґрунтованих обмежень на ознайомлення з документами, які не становлять державної таємниці, але які свого часу, за ідеологічними та політичними ознаками були переведені на обмежений режим використання. Впродовж 1988-1997 рр. були розсекречені тисячі справ та сотні фондів. Великою подією стало влиття 1991 р. до державної архівної системи колишніх партійних архівів, які відзначалися особливими, дуже суворими умовами доступу до документів. Нарешті, не можна не згадати надходження до державних архівів документів колишнього КДБУ України, що означало введення до наукового обігу мільйонів документів про політичні репресії у нашій країні за 70 років існування Радянської влади. Звичайно, що актуалізувати такий значний масив документної інформації без використання найсучасніших засобів автоматизованого пошуку практично неможливо.

За сучасних умов інформатизації суспільства нема потреби доводити доцільність автоматизованих систем пошуку інформації про події минулого, в які в ідеалі потрібно закласти всі 50 млн. од. зб. Національного архівного фонду. Створення комп'ютерної системи, що охоплювала б усю інформацію НАФ України, дасть змогу на якісно новому рівні вирішити цілу низку питань науково-інформаційного забезпечення функціонування держави, розвитку економіки, культури, науки, взагалі системи суспільних відносин. Звичайно, цей шлях потребує багато коштів і зусиль різних фахівців, але він повністю виправдовується при експлуатації системи, коли за рахунок оперативності та встановлення багатоаспектних внутрішніх зв'язків між елементами опису та даними в системі користувач отримує повну та уточнену інформацію з колосальною економією часу і при цьому може відразу встановити зв'язки між даними інформації у зведеному вигляді.

Вирішити ці питання має Національна програма «Архівна і рукописна Україніка», спрямована на створення комп'ютерної мережі всередині архівних установ та об'єднання всіх існуючих автоматизованих програм описання документів. Вона розпочата ще 1991 р.; в її створенні активну участь бере, крім Головархіву України, Національна бібліотека України ім. Вернадського, Мінкультури Укра-

їни, НАН України. Ми сподіваємося, що її наслідком стане комп'ютеризація усієї архівної галузі.

Проте брак коштів та цілісної концепції змушує нас зараз йти шляхом розробки окремих локальних програм, пов'язаних з поточними потребами архівів. Зокрема, створюються бази даних, необхідні для соціально-правового захисту громадян, пошуку поховань жертв війн та репресій, де відкової роботи архівів тощо. Останнім з урядових доручень в цій галузі було створення бази даних з історії та культури національних меншин України, над яким роботу розпочато 1996 р. Алеї функціонування цих локальних мереж вимагає додаткових коштів і робочої сили, потрібних для введення архівної інформації до автоматизованих пошукових систем.

Слід зауважити, що у світі така проблематика розглядається вже давно, і існує навіть кілька незалежних програм створення всеохоплюючих баз даних на національному, міжнародному та континентальному рівнях. Як приклади двох останніх можна назвати програми «Спільна архівна спадщина країн та націй Центральної й Східної Європи», над якою активно працюють польські архівісти при сприянні Міжнародної Ради архівів та Ради Європи, та «Європейської архівної мережі», де на рівних правах зараз розглядаються швейцарський і шотландський варіанти такої системи.

На часі ще одне питання інтеграційного характеру — це подання відомостей про скарги НАФ України у машиночитаному вигляді до системи Internet. Фактично це є початком обмірковування програми «Український віртуальний архів», для роботи над яким мають з'єднатися архівісти, фахівці у галузі інформатики, провідні вчені інших галузей науки.

Окремою проблемою є необхідність захисту національних інформаційних ресурсів України на міжнародному рівні. Тут потрібна активна, наступальна позиція нашої держави, в першу чергу у міжнародному архівному співтоваристві, щоб гарантувати національні інформаційні ресурси від їх використання без відома і проти інтересів нашої держави, її установ та громадян. Як останню подію цьому плані можна назвати окрему думку України з приводу підписання в рамках СНД міждержавної угоди про обмін архівною інформацією, яка на нашу думку, у запропонованій Росією редакції не допоможе вирішити цю складну проблему.

Такі проблеми, які ми бачимо в інформаційній сфері архівної справи і над вирішенням яких працюємо зараз або плануємо працювати найближчим часом. Від їх вирішення фактично залежить наша подальша інтеграція в світовий інформаційний простір.

Національний архівний фонд лише невеличковою своєю часткою задовольняє ті вимоги, які поставлені перед ним законом про НАФ України. Досі в активному використанні знаходиться порівняно незначна його частина — *буквально 10 відсотків інформації*, що збільшення в ньому. Збільшення цього показника дозволить по-справжньому використовувати наші інформаційні ресурси для захисту наших громадян, в інтересах всього суспільства.